

FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ÉS GAZDASÁG *

A fenntartható fejlődés helyes értelmezéséhez figyelembe kell vennünk, hogyan alakult ki ez a fogalom, szoros összefüggésben a gazdaság problémakörével.

A Z 1950-ES ÉS 1960-AS ÉVEKBEN a gazdasági haladás középpontjában a *gazdasági növekedés* állott, elsősorban a gazdasági hatékonyság gondolatkörére építve. Az 1970-es évek elejére a szegények számának jelentős növekedése a fejlődő országokban és a feltételezett „leszivárgási” hatás kudarca (mely szerint a gazdasági növekedés során nemcsak a gazdagok lesznek gazdagabbak, de az anyagi jólét leszivárgása következtében a szegények helyzete is javul) előtérbe állította a jövedelmi egyenlőtlenségek közvetlen csökkentésének méltányossági kérdését. A fejlődési paradigma a *méltányos növekedés* gondolata felé mozdult el, ahol a társadalmi (elosztási) célokat a gazdasági hatékonysággal egyenrangú, de elkülönült kérdésként kezelik. A környezeti megfontolások — éppen a kényszerítő nyilvánvalósággal megjelenő környezeti problémák kapcsán — az 1980-as évektől kezdődően kerültek előtérbe, de sok kísérlet megpróbált a teljes összefüggésrendszerből (gazdasági, társadalmi, ökológiai) kiragadott megoldási javaslatokat kidolgozni.

Mára már világos, hogy csak a teljes rendszer együttes kezelésével, az alrendszerek közötti összefüggések és kölcsönhatások megismerésével lehetséges mind elvileg, mind gyakorlatilag helytálló, átfogó elgondolásokat és intézkedéseket foganatosítani. Csakhogy éppen az összefüggéseket és kölcsönhatásokat nem ismerjük jelenleg olyan mértékig, hogy — a próba-szerencse jellegű kísérletezéseken túlmenően — szilárdabb és tartósabb alapokra építkezhetnénk.

Az úgynevezett fenntartható fejlődés tehát a teljes rendszer fenntarthatóságát jelenti és erről mondja találóan KONRAD RAISER, az Egyházak Világtanácsának főtitkára, hogy nem beszélnének fenntartható fejlődésről, nem tartanának erről nemzetközi konferenciákat és nem jelentetnének meg terjedelmes jelentéseket, tanulmányokat, ha a jelenlegi helyzet fenntartható lenne (*Kairos Europe*, 1994). Földünk egészét tekintve ugyanis jelenleg *fejlődési válság* van, miként ezt a Caracasi Jelentésben olvashatjuk: az 1989-ben Caracasban tartott jelentős szakértői tanácskozás írásos összefoglalója a jólét és haladás

* A *Magyar Szemle* és a Magyar Szemle Alapítvány rendezésében 1995. február 23-án tartott előadás alapján.

értelmezésének újrafogalmazása, tekintettel a gazdasági, társadalmi és környezeti változások új mérési módjainak és alternatív fejlődési mutatóinak kimunkálására.

Érdemes kiemelni a Jelentés néhány nagy horderejű megállapítását. Elsőként azt, hogy a jelenlegi fejlődési válság világszerte megnyilvánul és egyaránt érinti Délt és Északot, a szabadpiaci és az akkor még szocialista országokat. A válság megnyilvánulásai tehát:

1. A szegénység állandósulása és növekedése; egész embercsoportok — falusi népesség, etnikai kisebbségek, nők és gyermekek — marginalizálódása.
2. A természeti erőforrások helyrehozhatatlan tönkretétele; a mikro- és globális környezet megromlása.
3. A társadalmi konfliktusok állandósulása, amely országok és régiók közötti háborúkban, valamint polgárháborúkban mutatkozik meg.

„A válság abban a fejlődési paradigmában gyökeredzik — írja a Jelentés — amelyik feltételezi, hogy az emberi jólét csupán a közvetlenül megtapasztalható gazdasági értékek összege. A megoldás nem lehetséges éppen annak a paradigmának az alapján, amelyik a válságot előidézte.”

MELYIK EZ A PARADIGMA? — KÉRDEZHETJÜK, s a válasz: a jelenlegi közgazdaságtan tengelyének alappillérei és az ezekre épülő gazdasági gyakorlat. WILLIAM STANLEY JEVONS, a neoklasszikus közgazdaságtan megalapítója tömören megfogalmazta ennek lényegét: „a közgazdaságtan a hasznosság és az önérdék mechanizmusának tanulmányozása”.

A hasznosság fogalma és a hasznosság elve a morálfilozófiából származik, melynek egyébként a Glasgowi Egyetemen ADAM SMITH, a közgazdaságtan atyja volt annak idején professzora. A hasznosságelméletek közgazdasági megjelenésében és értelmezésében rejtett előfeltevésként szerepel, hogy *csak a birtokolható anyagi javak hasznosak*. A másik közgazdasági alappillér az önérdék-követés, ill. önzés, a „tekintet nélkül másokra” elve, melynek egyre szaporodó kritikai vizsgálata nyomán már azon sem csodálkozhatunk, ha neves szakírók — mint például KENNETH LUX, mindjárt könyvének címében — *Adam Smith tévedéséről* írnak. S mindezek következményeiről POLÁNYI KÁROLY 1986-ban mondja:

„A 18. század elején a Mandevillei Méhek meséjében, majd a különben nemes lelkületű Adam Smith végzetes álbölcsességében született meg az a sátáni paradoxon, amely az egyén önzésétől várta az összesség gyarapodását. Ez a tétel, bár mérhetetlen anyagi bőséggel árasztotta el a világot, az erkölcstelenségnek valóságos önműködő gépezetét eresztette ki a nyugati emberiségnek.”

Korunk embere azt mondja erre: nevétséges, elavult moralizálás, mert meglehetősen, BERZSENYI koráig igaz s érvényes volt a költői szavakkal megfogalmazott gondolat:

„...minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvévész: Róma ledül, s rabigába görbed”.

De manapság már a módosított változat érvényes:

„minden ország támasza, talpköve a tiszta *profit*, mely ha elvész, Róma ledül, s rabigába görbed”.

CSAKHOGY A WORLDWATCH INSTITUT (Világfigyelő Intézet) évenkénti borús jelentései a világ állapotáról, vagy a már említett Caracasi Jelentés súlyos megállapításai mutatják, hogy a hasznosság és az önérdek tengelyén már nem simán, hanem egyre zötyögősebben forog a világ. Következik ebből, hogy új fejlődési paradigmára van szükség. Egy tengelyre, amelyik a fejlődési-fejlesztési folyamatot szolgálja, s amely a következő lényegi jellemzőkkel bír:

- „1. Emberközpontú, azaz valóban kielégíti az alapvető emberi igényeket, beleértve azt is, hogy biztosítja a fejlesztési programok megfogalmazásában és végrehajtásában az emberek elsődleges szerepét.
2. Fenntartható, abban az értelemben, hogy társadalmilag igazságos és méltányos, valamint ökológiai szempontból szilárd.
3. Önálló, vagyis a lehető legnagyobb mértékben az illető ország saját adottságait hasznosítja.”

A jelenleg uralkodó fejlődési mutatókkal és módszerekkel kapcsolatban megállapítják, hogy a gyakorlatban a pénzben kifejezett egy főre jutó GDP és más makrogazdasági mutatók váltak a fejlődés átfogó értékelésének céljává és kritériumává, s a fejlesztési politikák sikerét vagy kudarcát a GDP növekedésében elért eredményekkel mérik.

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a vég nélkülinek feltételezett növekedés mítoszáról mondotta volt KENNETH BOULDING, a világhírű rendszerteoretikus és jeles alternatív közgazdász, hogy aki véges világunkban a végtelen növekedés lehetőségében hisz, az vagy őrült, vagy közgazdász.

Hangsúlyozzuk azonban, hogy nincs közvetlen összefüggés a pénzzel kifejezett mutatók (például a GDP) és a társadalom, valamint a környezet állapotát tükröző mutatók között.

A Caracasi Jelentés évében, 1989-ben jelent meg a Világbank jeles közgazdászteoretikusa, HERMAN E. DALY és a teológus J. B. COBB *A közjóért* című könyve (alcím: *A gazdaság átirányítása a közösség, a környezet és a fenntartható jövő felé*), amelyben tulajdonképpen alátámasztják a Jelentésben foglaltakat, és kimunkálják az elméletileg megalapozott, átfogó jóléti, az úgynevezett Fenntartható Gazdasági Jóléti Mutatót (*Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW*).

Ide vonatkozik LESTER BROWN, *A világ helyzete* című, évenként megjelenő híres és befolyásos kiadványok főszerkesztőjének megállapítása az 1991-évi kötetben: ez „a létező legátfogóbb jóléti mutató”. Nemcsak az átlagos fogyasztást veszi figyelembe, hanem az elosztást és a környezeti károsodást is. Az összetett mutatóban a

fogyasztási összetevőket korrigálják az elosztási egyenlőtlenségek, számításba veszik a nem megújítható erőforrások kimerülését, a talajerózióból és az urbanizálódásból származó termőtalaj veszteségeket, a levegő- és vízszennyeződés költségeit stb. Beépítik a mutatóba az ún. hosszú távú környezeti károkat is, figyelembe véve a nagyléptékű negatív változásokat, mint pl. a globális felmelegedés és az ózonréteg károsodása.

Van-e remény a gyökeres váltásra, az új paradigma alapján szerveződő, emberközpontú és emberséges, valóban harmónikus és fenntartható világrendszer megvalósítására, a látomás valóra váltására? Elvileg a válaszuk természetesen: igen. Csakhogy figyelmezzünk SHAKESPEARE szavaira:

„Ha cselekedni ugyanolyan könnyű lenne, mint tudni, hogy mit volna jó cselekedni, a kápolnákból templomok lettek volna és szegény emberek kunyhóiból hercegek palotái” (*A velencei kalmár*, 1. felv., 2. szín).

GYÖKERES ÉS GYORS MÓDOSULÁSRA, vagyis gazdasági gyakorlattá is átváltható, új fejlődési paradigmára épülő közgazdaságtanra egyelőre nem számíthatunk. Ennek magyarázata a BRIAN ARTHUR által feltárt törvényszerűségben rejlik. Szerinte míg egy általános értelemben vett „technológia” (műszaki, gazdasági vagy akár társadalmi) növekvő hozadékkal működik, addig azt egy új technológia nem tudja kiszorítani, illetve felváltani, még akkor sem, ha az új bizonyíthatóan jobb. Más szóval: hiába jönne létre működőképes részletességgel a jólétet és haladást helyesen értelmező alternatív közgazdaságtan, ez gyakorlatilag nem tudná a jelenlegi standard ökonómiát — mert egyelőre még növekvő anyagi hozadékát észlelik — kiszorítani, felváltani.

Másrészt azonban maradéktalanul igaza van ERICH FROMM-nak, aki a nemrég magyarul is megjelent híres könyvében (*Birtokolni vagy létezni?*) súlyos megállapítást tesz:

„a történelemben először függ az emberiség fizikai túlélése az egyén gyökeres lelki megváltozásától”.

De a változás — folytatja Fromm:

„csak olyan mértékben lehetséges, amennyiben olyan drasztikus gazdasági és társadalmi változások lépnek fel, melyek megadják az esélyt a változásra, valamint a változás eléréséhez szükséges bátorságot és képzelőerőt is. Ámde mégis, szinte hihetetlen tény, hogy ez ideig semmilyen komoly erőfeszítés nem történt a bejelentett sorunk elhárítása érdekében. A magánéletben csak egy örült maradna tétlen teljes egzisztenciájának fenyegetettségében, a közjóért felelősök ezzel szemben gyakorlatilag semmit sem tesznek, és azok, akik megbízták őket, rájuk hagyják ezt.”

Miért van azonban, hogy még az idejében eszmélők is az OVIDIUS által megfogalmazott magatartási mintát követik: *video meliora proboque, deteriora sequor*, vagyis: látom a jobbat és helyeslem, mégis a rosszabbat követem.

Fromm — másokkal egyetemben — az önzésben s a „perspektíva vastörvényének” való megfelelésünkben látja a magyarázatot. A „perspektíva vastörvénye” — Kenneth Boulding találó elnevezése szerint — a hozzánk közeli dolgokat nagyinak, a távolabbiakat pedig kicsinynek látatja, s lényegében ezt fogalmazza meg Fromm is, mondván:

„öfenntartási ösztönünk elhalásának egy további oka abban látható, hogy a meghozandó életmódbeli változások olyan drasztikusak lennének, hogy az ember ezért előnyben részesíti a jövőbeli katasztrófát a most meghozandó áldozatokkal szemben.”

Tehát világméretekben működik az egyre több és egyre károsabb jelenségeket előállító rendszer, amelyik legjobb esetben is csak részlegesen tudja ezeket a nemkívánatos jelenségeket ellensúlyozni vagy kiegyenlíteni, azaz mindig több káros jelenséget produkál, mint amennyit el tud háritani. Mivel világméretű és gyökeres változásra a jaj-próféták egyre inkább teljesülni látszó jóslatai ellenére sem számíthatunk, fölmerül a kérdés: a teljes rendszer gazdasági alrendszerét tekintve — amelyik természetesen hatással van a többi alrendszerre is — milyen jobbítási lehetőségeink vannak?

A GAZDASÁG JOBBÍTÁSA

ISMÉT HANGSÚLYOZNI KELL, hogy új paradigmán nyugvó, gyökeres rendszerváltozásra belátható időn belül nincs remény, ezért csak a jelenlegi rendszer jobbításáról beszélhetünk, és ezt a kérdést világítjuk meg először a gazdasági és pénzügyi világrendszer szempontjából, majd közép-kelet-európai régiókon belül, természetesen hazánk területében is.

1994-ben volt a jelenlegi gazdasági és pénzügyi világrendszer és intézményeit, a Nemzetközi Valuta Alapot, a Világbankot létrehozó Bretton Woods-i konferencia ötvenedik évfordulója. Ebből az alkalomból a világ minden részén rámutattak a társadalmi mozgalmak, az egyházak, a szakszervezetek és a civil társadalom más szervezetei, sőt még az ENSZ is az emberi fejlődésről szóló 1994-évi jelentésében azokra a katasztrófális hatásokra, amelyeket a világ jelenlegi gazdasági és pénzügyi rendszere az emberekre és természetre gyakorol.

Ezért rangos intézmények, többek között az ENSZ Fejlesztési Program (UNDP), az Európai Bizottság, az Európa Parlament javaslatokat dolgoztak ki új nemzetközi pénzügyi és gazdasági rendszer létrehozására. Az Európa Parlament adott helyet 1994 júniusában annak a nemzetközi tanácskozásnak, amely széles szakértői, érdeképviseleti és szervezeti részvétellel az Európai Unió felelősségét és lehetőségeit vitatta meg a fenntartható fejlődést és a társadalmi kohéziót szem előtt tartó új nemzetközi pénzügyi rendszer létrehozására, illetve a jelenlegi reformálására, jobbítására.

KÜLÖNFÉLE JELENTŐS SZERVEZETEK KÉPVISELŐI — például az Egyházak Világtanácsának főtákará, a 116 országból 400 közszolgálati szakszervezetet tömörítő egyesülés megbízottja, az Európa Parlament képviselői, és többen mások számos kérdést fölvetettek, többek között, hogy milyen módon lehet demokratizálni a jelenlegi rendszeren belül a Bretton Woods-i intézményeket, hogyan lehet a túlságosan eladósodott országok gazdasági, szociális és környezeti szempontból egyaránt pusztító hatású adósság-válságát megoldani?

Érdemes megjegyezni, hogy e tekintetben SOROS GYÖRGY is hasonló véleményen van, miként ez egy vele készült interjúból is egyértelműen kitűnik (*Népszabadság*, 1995. május 6.):

„A nemzetközi közösségnek át kell tekintenie a helyzetet, és új intézményt kell létrehoznia, amelyik az eladósodott országok adósságfelújítását segítené elő. Kedvezőbb feltételekkel, alacsonyabb kamatokkal nyújtaná hiteleket. Mindenképpen megoldást kell találni, nem csak Magyarországra részére, bár alighanem Magyarország van a legrosszabb helyzetben a nemzeti jövedelemhez mért adósságállomány nagysága miatt — legalábbis azok közül az országok közül, amelyek törlesztik hiteleiket. Ezt azért is ki kell mondani, mert az emberek nehezen viselik el a terheket.”

Az egyes témák tárgyalása során heves vitákkal is tarkított tanácskozást azonban — melynek teljes anyaga a *Kairos Europe* kiadásában jelent meg nemrég — a jelenlegi helyzet szigorú kritikája, és a radikális átalakításra vagy a halaszthatatlan jobbításra vonatkozó javaslatok jellemezték.

Többen is megállapították, hogy a Bretton Woods-i egyezmény aláírása óta eltelt ötven év alatt az egyezmény alapvető céljait, nevezetesen a stabil világgazdaságot és fejlődést, valamint az általános jólétet nem sikerült elérni, sőt a Bretton Woods-i intézmények egyre inkább a gazdasági és pénzügyi hatalommal rendelkező országok érdekeinek szolgálatában működnek.

Az Európai Bizottság keretében tudományos és technológiai előrejelzésekkel foglalkozó szervezet, az ún. FAST-program igazgatója szerint 2020-ra a világ népessége 8 milliárd lesz, és a jelenlegi tudományos/technológiai politikák a legfejlettebb országok érdekeit szolgálják, noha 8 milliárd ember alapvető érdekeinek szolgálatában kellene állniuk. Ugyancsak ő javasolja, hogy az IMF-et, a Világbankot és a Világkereskedelmi Szervezetet (WTO) vonják össze egyetlen szervezetté, célszerűen a Társadalmi Fejlődés Világszervezetévé.

Egy másik szakértő a Nobel-díjas JAN TINBERGENT idézte, aki kimutatta, hogy a fejlett országok által nyújtott jelenlegi támogatással, s ez nemzeti jövedelmük 0,35%-a, a fejlődő országok 908 év múlva érnék el a fejlett országok egy főre jutó jövedelmét; 29,9%-os támogatással is 420 évet kellene erre várniuk.

A közép-kelet-európai régió részéről a tanácskozás egyetlen aktív résztvevője a lengyel DANUTA MITREGA közgazdász volt, aki

viszont KENNETH GALBRAITH professzor egyik legutóbbi publikációjára hivatkozott:

„A kelet-európai országoknak olyan modellt ajánlunk, melyet saját országainkban sohasem fogadnánk el.”

Ugyanitt mondja Mitrega:

„Nagy munkanélküliség, növekvő szegénység, egyes iparágak és mezőgazdasági ágazatok tönkremenetele a reform neoliberais programjának eredményei és senki nem törődik eme programoknak emberek tömegeit fájdalmasan érintő szociális következményeivel. A politikai falak Európában leomlottak, de csaknem ugyanakkor új gazdasági falak emelkedtek, s mi ismét ezek mögött vagyunk. Úgy gondolom, ezt a falat még nehezebb lesz lebontani. Hogyan beszélhetünk Európai Unióról, ha fél Európa ezen kívül van, s ennek működési mechanizmusa a gazdagokat még gazdagabbakká teszi a szegényebbek rovására?” (*Kairos Europe*, 1994, 14. o.)

ÉRTHETŐ, HA A SZAKMAILAG MEGALAPOZOTT, HITELES KRITIKÁK és reformjavaslatok (köztük egy-két érzelmileg túlfűtött hozzászólás is) nem találtak kellő fogadtatásra a jelenlegi rendszer elkötelezett képviselői körében, sőt egyikük felháborodottan el is hagyta a tanácskozást. A jelenlegi rendszer egyébként kisebbségben lévő védelmezői közül a megfontoltabbak a kritikák nagy részét jogosnak találták, de állítják, hogy a rendszer jobbítására ma már az IMF és a Világbank is törekszik, például azzal, hogy figyelmet fordít a javasolt és támogatott átalakítási programjainak szociális következményire is, sőt programjaik egyre inkább „emberközpontúvá” válnak.

Jelen tanulmány keretében nincs hely a különböző javaslatok taglalására — mindenképpen érdemes lenne azonban a tanácskozás teljes anyagát magyarul is kiadni. Lényegében megválaszolták azonban DIANA SCHUMACHER 1990-ben fölített kérdését, aki egyik írásában az alapvető környezetügyi gondokkal kapcsolatban elmondotta, hogy ma már tökéletesen ismerjük, milyen környezetvédelmi intézkedéseket kellene foganatosítani. A kérdés csupán az, hogy ezeket milyen gyorsan valósítjuk meg, illetve melyek a túlélést biztosító társadalmi és gazdasági eszközök. A további gond az, hogy ezek a „gazdasági eszközök” — voltaképpen Bretton Woods reformja — belátható időn belül és működőképes módon létrehozhatók-e? A válasz, miként ez a tanácskozáson is elhangzott: jelenleg ehhez — a szépítő fogalmazás szerint — nincs meg a „politikai akarat”, vagyis a jobbítás reménye halovány. A jelenlegi politikai akarat megváltoztatása azonban a társadalmi nyomás fokozásával elérhető, melynek szervezeti feltétele a megfelelően széleskörű és elegendően erős *szövetségek* létrehozása a jobbításban elsődlegesen érdekelt szervezetek és mozgalmak között, s a tanácskozáson — amely maga is nyolc különböző jelentős szervezet együttműködésével és támogatásával szerveződött — kirajzolódott ennek körvonalai.

Nézzük meg most közelebbről régióink és hazánk helyzetét és lehetőségeit! Az Európai Bizottság megbízásából HANS VAN ZON 1992-ben Magyarországra, Csehszlovákiára és Lengyelországra vo-

natkozó ún. *alternatív forgatókönyveket* (szcenáriókat) készített, melyek az átmenet folyamatára vonatkoztak. Ebben megfogalmazta, hogy a piacgazdaság valamilyen formájába való átmenet vitája ott hibádzik, hogy ezt a közgazdászok uralják, akik rendszerint nem veszik figyelembe a szocialista gazdaságból a piacgazdaságba való átmenet társadalmi és politikai előfeltételeit. Noha, miként ezt megfogalmazza:

„a társadalmat organikus egészként kell felfognunk, melyben a gazdasági, politikai és társadalmi folyamatok kölcsönösen befolyásolják egymást. Ez magától értetődőnek tűnik, de például a közép-kelet-európai gazdasági prognózisokban ritkán veszik figyelembe a társadalmi és politikai szféra fejleményeit és ennek következménye, hogy nagyon valószínűtlen prognózisok születnek. A közgazdászok modelljeikben a társadalmi és politikai tényezőket általában externáliáknak (külső gazdasági hatásoknak) tekintik”.

VAN ZON RENDSZERSZEMLELÉLETŰ FELFOGÁSA SZERINT TEHÁT nem lehet az egymással kölcsönösen összefüggő társadalmi-politikai-gazdasági-környezeti teljes rendszerből egyik alrendszer sem kiemelni. Őt lehetséges forgatókönyvet fogalmaz meg, mintegy a lehetséges valóság kísérleti lejátszására. Az általa megfogalmazottak a *laissez faire*-típusú kapitalista út forgatókönyve (ez lényegében a sokterápiás útnak felel meg), a populista-autoritárius forgatókönyv, a Nyugatra hagyatkozó forgatókönyv, a fenntartható fejlődés forgatókönyve és az „eldöcögés”, ill. „átevickélés” forgatókönyve.

Az egyes forgatókönyvek következményeit hat fontosabb szempont szerint taglalja, és ezeket áttekintve megállapíthatjuk, hogy nincs egyetlen olyan scenárium se az öt között, amelyik valamennyi szempontból felülmúlná a többit. Valamennyi esetében az átmenet első fázisát az életszínvonal csökkenése és a politikai instabilitás jellemzi, ez azonban a régió országai között különböző intenzitású lehet. De:

„az első fázis meghatározó a következő fázisok fejleményei szempontjából és az első fázisban elkövetett hibák nehezen hozhatók helyre”.

A fenntarthatóságot a klasszikus környezetközpontság tengelyében is értelmező fenntartható fejlődés forgatókönyvének azonnali elfogadása és megvalósítása olyan mélyreható változásokat igényelne, és olyan nagy társadalmi és gazdasági költségekkel járna, hogy Van Zon megállapítása szerint: „az átmenet problémáinak hosszú listáját tekintve, ennek az *álomszenáriumnak* a megvalósítása valószínűtlen”. Legújabb hazai fejleményeinket a Van Zon-féle forgatókönyvek tükrében tekintve nem kétséges, hogy az „eldöcögés” hosszú hónapjai után, a Bretton Woods-i intézmények lelkes támogatásával a kormányzat a *laissez-faire*-típusú kapitalista út forgatókönyvének megvalósítása mellett döntött.

„A mozgatórugó a vállalkozások kedvező feltételeinek megteremtése, s emellett itt minden más megfontolás másodlagos. Cél a piaci

rendszer lehető leggyorsabb megvalósítása, a külkereskedelem gyors liberalizálása, az állami vállalatok eladása és az állam kivonulása a közéletből. Elsődleges cél a stabil monetáris viszonyok megteremtése. Ebben a forgatókönyvben a társadalmi és politikai kohézió elhanyagolható. A vállalkozókat a spekulációs és kereskedelmi tevékenységek mozgatják. A kormányzat gazdaságpolitikája neoklaszikus vagy monetarista alapokra épül, főként a piac rendező erejében bízva. Az állam szerepe a piaci játékszabályok szavatolása. Válaszfal emelkedik a gazdagok és a tömegesen elszegényedő rétegek között, s a sima piaci működés társadalmi és politikai előfeltételeinek megteremtésére nem fordítanak gondot. A gazdasági racionalitás dominál a jogi és politikai megfontolások fölött. Az átmeneti folyamat vezérlésében az állam jelentős szerepét figyelmen kívül hagyják és a centrifugális erők ellenőrizetlenül működnek. Ebben a forgatókönyvben nagy a veszélye annak, hogy a törvényi szabályozás nélküli társadalom és gazdaság talaján parazita kapitalizmus jön létre, melyben a tényleges gazdasági fejlődést gátolják, és a maffia fontos szerepet játszik. A GDP kezdeti, meredek csökkenése után gazdasági növekedés lehetséges ugyan, de végül is számos tekintetben az egyenleg a jólét csökkenését fogja mutatni. Kultúrára, lakáspítésre, környezetvédelemre és oktatásra kevés pénzt fordítanak. Az ilyen stratégia nem tűnik tartósnak és csakhamar egy másik, legvalószínűbben a nacionalista/populista/autoritárius szcenárium felé mozdul el.”

N OHA VALAMENNYI FORGATÓKÖNYV ÚN. IDEÁL-TIPIKUS JELLEGŰ, vagyis tiszta formájában maradéktalanul nem fordul elő, mégis belátható, hogy az előbbi jellemzés hazánkban ma ijesztően élethűnek látszik. Ha akárcsak közelítően is megvalósul, akkor VÖRÖSMARTYVAL kérdezhetünk és válaszolhatunk: „Így kell-e lennie? vagy ha nem, / Miért oly idős e gyötrem? / Mi a kevés? erő vagy az erény? / Nincsen remény.” Legyünk azonban bizakodóbbak! Diana Schumacher már hivatkozott kitűnő írásának mottójául egy kínai közmondást választott, amely szerint: *ha sok kis ember sok kis dolgot sok helyen megtesz, az megváltoztathatja a világ arculatát.* Ez marad lehetőségként, meg persze a jövő, mint remény, melyhez az időt — THOMAS MANN elbűvölő gondolata szerint — jóságból kaptuk, hogy várakozásban élhessünk.

KINDLER JÓZSEF

Irodalom

Arthur, Brian: *Pozitív visszacsatolási mechanizmusok a gazdaságban*; Tudomány, 1990. ápr.

Daly, H.E.-Cobb, J.B.: *For the Common Good. Redirecting the Economy Toward Community, the Environment and a Sustainable Future*; Beacon Press, New York, 1989.

Fromm, Erich: *Birtokolni vagy létezni?*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

Gyombolai Márton: *Környezetügyi döntések előkészítésének számítógépes módszerei*; Egyetemi doktori értekezés, BKE, Bp., 1994.

Kairos Europe: *Documentation of the Hearing*; Brussel, 1994.

Polányi Károly: *Fasizmus, demokrácia, ipari társadalom*; Gondolat, Budapest, 1986.

Schumacher, Diana: *The Greens of Many Circles*; New European, 3, No.2-3, 1990.

The Caracas Report. Redefining wealth and progress; The Bootstrap Press, New York, 1989.

Van Zon, Hans: *Alternative Scenarios for Central Europe*; Comission of the European Communities, Brussel, 1992. Jan. (Internal document)

VISEGRÁD. PALOTA